

Water crimes: concept and typology

Farzane Moradi¹

1. Legal expert of Central Regional Water Company and teacher of Niro Research Institute.
Email: moradif25@yahoo.com

Article Info	Abstract
Article Type: Research Article Pages: 35-58 Received: 2023/11/26 Accepted: 2024/06/01 Published online: 2024/12/10 Keywords: <i>Water crimes, conceptualization, typology, environmental crimes, water resources.</i>	Environmental crimes often do not have specific victims; But, their damage to the society is very serious and unfortunate; Water crimes are from this Jirga, which unfortunately for some reasons; Like the intangibles of its victims, it has been neglected and has not had any place in the textbooks of post-graduate students in criminal law and criminology. But, since today, the water crisis is manifesting and has left no room for the continuation of this negligence; We should make up for the shortcomings. The first step in this direction is to establish the term "water crimes" for behaviors against water resources that are criminalized in the law. This article tries to take the first steps in this direction and to explain the concept of water crimes and enumerate its different types by using the descriptive-analytical method and library tools for the first time, so that maybe it can be called the title of water crimes. Along with other crimes against persons, property and property and under the title of environmental crimes, include them in the studies and researches of criminal sciences and institutionalize its importance in the academic and then applied levels of criminal law and criminology of the country.
How To Cite	Moradi, Farzane (2024). Water crimes: concept and typology. <i>Water and Electricity Law</i>, 1 (1), 35-58.
Publisher	Niroy Research Institute.

جرایم آبی: مفهوم شناسی و گونه شناسی

فرزانه مرادی[✉]

۱. کارشناس حقوقی شرکت آب منطقه ای مرکزی و مدرس پژوهشگاه نیرو. رایانامه: moradif25@yahoo.com

اطلاعات مقاله	چکیده
نوع مقاله: پژوهشی صفحات: ۵۸-۳۵ تاریخ دریافت: ۱۴۰۲/۰۹/۰۵ تاریخ پذیرش: ۱۴۰۲/۰۳/۱۲ تاریخ انتشار برخط: ۱۴۰۳/۰۹/۲۰	اگرچه جرایم زیست محیطی، اغلب بزه دیده مشخصی ندارند؛ لیکن، آسیب آنها بر جامعه، بسیار جدی و است از جمله این جرایم می توان به جرایم آبی اشاره کرد که به دلایلی- مانند ناملموسی بزه دیدگان- مغفول واقع شده و در منابع درسی دانشجویان تحصیلات تکمیلی رشته حقوق کیفری و جرم شناسی، هیچ جایگاهی نداشته است؛ اما، از آنجا که امروزه، بحران آب، در حال رخ نمایی آشکار است و جایی برای استمرار این غفلت باقی نمانده است؛ مقتضی است این کم کاری ها جبران شوند. اولین قدم در این مسیر، وضع اصطلاح «جرایم آبی» برای رفتارهای علیه منابع آب است که در قانون، جرم انگاری شده اند. این مقاله، نخستین گامها را در جهت این امر برداشته و به تبیین مفهوم جرایم آبی و نیز برشماری گونه های مختلف آن با بهره گیری از روش توصیفی-تحلیلی و ابزار کتابخانه ای برای اولین بار پرداخته است و عنوان جرایم آبی را در کنار سایر جرایم علیه اشخاص، اموال و مالکیت و در ذیل عنوان جرایم زیست محیطی در مطالعات و پژوهشهای علوم جنایی گنجانده و اهمیت آن را در سطوح آکادمیک و سپس کاربردی حقوق کیفری و جرم شناسی کشور گوشزد کرده است.
استناد	مرادی، فرزانه (۱۴۰۳). جرایم آبی: مفهوم شناسی و گونه شناسی. حقوق آب و برق، ۱ (۱)، ۵۸-۳۵.
ناشر	پژوهشگاه نیرو.

۱. مقدمه

اگرچه حقوق کیفری و جرم‌شناسی در کشور ما، بیشتر به مباحثی هم‌چون قتل، سرقت، کلاهبرداری و غیره دل‌مشغولی نشان داده است؛ لیکن، دیگر نمی‌توان گفت که مردم امروز، از تبعات جرایم زیست‌محیطی و درک اهمیت مبارزه با آن‌ها غافلند؛ چرا که پیشرفت علم و رسانه، به‌نوبه خود، افراد را به این آگاهی رسانده است که بتوانند اهمیت وجود یک محیط زیست سالم به‌عنوان زمینه‌ای برای حیات و سایر متعلقات آن را درک کنند. بدیهی است که امروزه این ادراک در حقوق کیفری و جرم‌شناسی نیز رخنه کرده است و عرصه این علوم، جولانگاه پهناوری را برای مباحث محیط زیستی فراهم کرده است. به تبع، آب به‌عنوان یکی از مهم‌ترین عناصر محیط زیست، در این بین، جایگاه رفیعی دارد. از همین‌جا است که مفهوم جرایم آبی، نمایان می‌شود و این اندیشه که این جرایم، چه جایگاهی در مطالعات جزایی و جرم‌شناسی کشور ما داشته‌اند را به ذهن متبادر می‌کند.

بر این اساس، این پژوهش با طرح سوال اساسی مذکور، شکل گرفته است و با این فرضیه که به‌نظر می‌رسد، جرایم آبی، جایگاه شایسته‌ای در مطالعات جزایی و جرم‌شناسی کشور ما نداشته است؛ چرا که اصولاً به معرفی و تبیین آن پرداخته نشده است؛ سعی بر برداشتن گامی در راستای فتح باب موضوع و برجسته‌سازی مفهوم جرایم آبی در مطالعات مذکور دارد.

در خصوص عدم توجه کافی به مفهوم جرایم آبی، شکی وجود ندارد؛ چرا که در کتب درسی دانشجویان حقوق کیفری و جرم‌شناسی، دست کم تا مقطع دکترای تخصصی، هیچ اشاره‌ای به این سنخ از جرایم نشده است و اصولاً، هیچ اصطلاحی نیز برای رفتارهای مغایر با موضوع حفاظت از منابع آبی، وضع نگردیده است. اولین بار، نویسنده در کتاب «جرایم آبی در عرصه سیاست جنایی ایران» به‌صورت علمی و آن‌گونه که روش‌شناسی کتب درسی حقوقی اقتضا می‌کند، به وضع اصطلاح جرایم آبی و توضیح آن، اهتمام نموده است.

بدین ترتیب، می‌بایست به تبیین بیشتر این مساله و تدبیر عمیق در آن پرداخت و فقط در این صورت است که می‌توان از علوم جنایی نیز برای غلبه بر بحران آبی استمداد جست. از این رو، جهت ارایه درک کامل و صحیحی از مفهوم جرایم آبی، این مقاله، به معرفی این جرایم از طریق تبیین معنای لغوی و اصطلاحی آن پرداخته است، تا مرزهای بین این مفهوم از سایر مفاهیم مرتبط و مشابه، به‌روشنی در ذهن ترسیم و تعریف واضحی از موضوع ارایه گردد.

۲. مفهوم شناسی جرایم آبی

برای تبیین اساسی موضوع، مفهوم‌شناسی لغوی و اصطلاحی جرایم آبی را مورد بررسی قرار خواهیم داد.

۱.۲. معنای لغوی جرایم آبی

ترکیب وصفی «جرایم آبی» از دو واژه «جرایم» به‌عنوان «موصوف» و «آبی» به‌عنوان صفت تشکیل شده است. جرایم، جمع جریمه است و واژه «جریمه» در لغت، مونث جریم و در معنی گناهکار آمده است؛ هم‌چنین، معنای گناه و بزه نیز برای آن بیان شده و نیز به معنی توان و مجازات نقدی و پولی که از مجرم گرفته می‌شود نیز ذکر گردیده است (عمید، ۱۳۶۰: ۶۸۶). در ادبیات حقوقی کشور ما، «جریمه» معمولاً در معنای اخیر یعنی «مجازات نقدی» به‌کار می‌رود؛ لیکن، کاربرد شکل جمع مکسر این واژه یعنی جرایم، معمولاً در معنی دوم یعنی گناه و بزه نیز به‌کار می‌رود؛ به‌طوری‌که در اغلب موارد، مقصود از واژه «جرایم» جمع جرم و بزه است. برای نمونه در عباراتی چون «جرایم علیه اشخاص»، «جرایم علیه اموال و مالکیت»، «جرایم علیه امنیت» و ... لغت «جرایم» در معنی جمع جرم به‌کار رفته است نه جمع جریمه در معنای معمول و عرفی آن. شاید بتوان گفت که در اکثر موارد این‌چنینی، در ادبیات حقوقی کشور ما برای جمع بستن واژه «جرم» با نوعی تسامح از واژه «جرایم» استفاده می‌شود؛ در حالیکه شکل جمع مکسر واژه جرم، در واقع «جروم» و «اجرام» است (همان، ص: ۶۸۶) که به دلیل عدم استفاده از آن‌ها در ادبیات کنونی، متروک گردیده و به گونه‌ای واژه «جرایم» جایگزین آن‌ها شده است. بنابراین، در این نوشتار نیز به تبع آن چه در ادبیات حقوقی فعلی کشور معمول است، واژه «جرایم» در معنی جمع جرم به‌کار رفته است.

معنی لغوی «جرم»، گناه، خطا، و بزه است (معین، ۱۳۵۲: ۲۸۷). این واژه در زبان انگلیسی معادل واژه‌های Crime و Offence است (نجفی ابرنآبادی، ۱۳۹۰: ۷۹) و مفهوم جمع آن – همان‌طور که گذشت – در ترکیب وصفی «جرایم آبی» به‌عنوان اسم (موصوف) به‌کار رفته است. واژه «آبی» در این ترکیب، نقش صفت را دارد. این واژه به‌نوبه خود، ترکیبی است از اسم «آب» که با افزودن پسوند صفت‌ساز «ی» به آن، تبدیل به صفت شده است (طباطبائی، ۱۳۸۹: ۹۴) و برای افزودن توضیحی به موصوف، در کنار آن قرار گرفته است (رضایی، ۱۳۹۴: ۱۱۶). به‌نظر می‌رسد که واژه «آبی» در این ترکیب، از نوع «صفت نسبی» است (همان: ۱۲۸) و قلمرو عام واژه جرایم را محدود به حوزه «آب» نموده و گویای جرایمی است که مربوط به حوزه آب باشند. در برخی از مقالات انگلیسی‌زبان نیز با همین عبارت از این نوع جرایم یاد شده و معادل انگلیسی «Water Crime» برای آن‌ها به‌کار رفته است (Kim, Swain, 2017: 95).

برای درک مفهوم عبارت «جرایم مربوط به حوزه آب» باید واژه «آب» را نیز مفهوم‌شناسی کرد. واژه «آب» واژه‌ای کهن است که در ادبیات باستانی دارای پیشینه می‌باشد. در زبان اوستایی و پهلوی به آن «آپ» (AP)، در زبان سانسکریت «آپ» (Apa) و در زبان پارسی باستانی «آپی» (Api) می‌گفتند. آب

مایعی است شفاف، بی مزه و بی بو که حیوانات از آن می‌آشامند و نباتات از آن تری و تازگی می‌گیرند (دهخدا، ۱۳۷۷: ۳۵). البته معانی دیگری نیز در زبان فارسی برای آب بیان شده است؛ معانی هم‌چون رواج و رونق، عزت و آبرو، لطافت و قدرت، قیمت، فیض و عطا، رحمت و دولت (برهان، ۱۳۸۰: ۱۵) و ...؛ لیکن در این نوشتار، مراد همان معنای اصلی و اولیه «آب» است؛ یعنی یکی از چهار عنصر اصلی قدما، و مایعی که از ترکیب اکسیژن و هیدروژن تشکیل می‌شود (International Glossary of Hydrology, 2012: 370). به عربی آن را «ماء» و «بلال» می‌خوانند (دهخدا، ۱۳۷۷: ۳۵) و واژگان Juice, Water و Humour به‌عنوان معادل آن در زبان انگلیسی ذکر گردیده‌اند (حییم، ۱۳۷۷: ۱). هم‌چنین در برخی از گویش‌های فارسی نیز به آن «آف»، «آو»، و «آو» می‌گویند (دهخدا، ۱۳۷۷: ۳۵).

بدین ترتیب، مفهوم لغوی جرایم آبی، عبارت است از تقصیرات و بزه‌هایی که مربوط به حوزه منابع آبی است که در اثر بارش برف و باران در رودها، دریاچه‌ها و... جاری می‌گردد (Longman, 1388: 343) و حیات همه موجودات در کره زمین به آن بسته است.

۲.۲. معنای اصطلاحی جرایم آبی^۱

معنای اصطلاحی جرایم آبی، چندان از معنای لغوی آن دور نیست. جرایم آبی عنوان خاصی برای طیفی از جرایم است. توضیح آن که اصطلاح جرایم، مفهوم عامی است که دامنه وسیعی از مصادیق را شامل می‌شود و اگر وصفی که به این اصطلاح می‌دهیم خاص باشد، این وصف، دامنه جرایم موصوف خود را از جرایم دیگر متمایز می‌سازد؛ مثل جرایم رانندگی که تنها دربرگیرنده جرایمی است که مربوط به رانندگی باشند یا جرایم پستی که دربرگیرنده جرایمی است که در امور مربوط به پست و مراسلات به‌وقوع می‌پیوندند. به‌همین سیاق، جرایم آبی نیز به نوبه خود، منحصر به جرایمی است که در حوزه آب صورت می‌گیرند. بر این اساس باید گفت که جرایم آبی می‌توانند دارای دو معنای عام و خاص باشند. جرایم آبی در معنایی عام، شامل تمامی جرایم مربوط به حوزه آب است؛ یعنی تمامی جرایمی که مستقیم و غیرمستقیم به آب صدمه می‌زند. این جرایم از مرحله تولید و استحصال آب تا مرحله توزیع و مصرف آن، ممکن است به‌وقوع بپیوندند و به‌طور مستقیم منابع آبی را تحت تاثیر قرار دهند. هم‌چنین، این جرایم، تمامی جرایم مرتبط با منابع آبی را که به‌طور غیرمستقیم منابع مزبور را تحت تاثیر قرار می‌دهند، مثل جرایم بر ضد حفظ تاسیسات آبی، حفظ حریم و بستر منابع آبی و ... دربرمی‌گیرند. با این وجود، جرایم آبی در معنای خاص، فقط شامل جرایمی است که مستقیماً نسبت به نفس منابع آبی صورت می‌گیرند؛ یعنی

۱. توجه کنید که در اینجا منظور از آب، منابع آب شیرین است که تعریف خاص خود را دارد؛ لذا جرایم دریایی از حوزه جرایم آبی خارج می‌شود. به‌عبارت دیگر، جرایم آبی منحصر به جرایم در حوزه استفاده‌های غیرکشتریانی از آب شیرین است.

جرایمی که به صورت غیرمستقیم، مرتبط با موضوع هستند؛ مثل جرایم مربوط به تصرف حریم و بستر رودخانه، اخلال و سرقت در تاسیسات منابع آبی و ... از حوزه آن خارج می‌گردند. در این نوشتار، مفهوم جرایم آبی در معنای خاص آن مورد نظر واقع شده است؛ چراکه وسیع شدن دامنه موضوع، مجال بررسی دقیق را سلب می‌نماید. بنابراین، منظور از جرایم آبی در این نوشتار، آن دسته از جرایمی است که با تاثیرگذاری مستقیم بر منابع آبی، مدیریت منابع آب را با اخلال و شکست روبه‌رو می‌سازند.

۳.۲. مفهوم جرایم آبی در رویکردهای حقوقی و جرم‌شناختی

واضح است که آب، یکی از مهم‌ترین اجزای محیط زیست است و جرایمی که علیه منافع آبی ارتکاب می‌یابد را می‌توان از جمله مهم‌ترین جرایم زیست‌محیطی دانست که از دو رویکرد حقوقی و جرم‌شناختی قابل بررسی است. در رویکرد حقوقی، می‌توان جرایم آبی را این‌گونه تعریف کرد: «هر نوع رفتار اعم از فعل و ترک فعل که مستقیم یا غیرمستقیم منجر به آسیب و تاثیر منفی بر منابع آبی شود و توسط قانون، منع و برای آن مجازات در نظر گرفته شده باشد» (مرادی، ۱۳۹۸). اگرچه این تعریف از این حیث که قلمرو این جرایم را تا حدی مشخص و معین می‌سازد و موجب آسانی کار بررسی آن‌ها می‌گردد، قابل دفاع است؛ لیکن ایرادش آن است که اختیار جرم‌انگاری را به دولت و نهادهای ذی‌نفوذی می‌دهد که غالباً خود، مجرمان اصلی جرایم آبی هستند.

در واقع، ملاک توجه پژوهشگران در این عرصه، تاکید بر اصل قانون‌مندی جرم و مجازات است (دانش‌ناری و زارع‌مهدوی، ۱۳۹۵: ۶۸). در لوای این اصل، جرایم، مجازات‌ها، و کیفیات آن‌ها می‌بایست از قبل در قانون پیش‌بینی شده باشد (میلانی و خلیلی، ۱۳۹۴: ۲۰). بر این اساس، هیچ عملی جرم نیست؛ مگر آن که در قانون به آن تصریح شده باشد و هیچ مجازاتی اعمال نمی‌شود؛ مگر به موجب قانون (میلانی، ۱۳۸۷: ۱۵۸). در سال‌های اخیر، پاره‌ای از محققان با برداشتی گسترده‌تر از این اصل، قایل به گسترش رسالت آن شدند؛ به‌گونه‌ای که این اصل، صرفاً به احصاء عناوین مجرمانه و تعیین مجازات برای آن‌ها محدود نمی‌شود و در برگیرنده کل سازمان و تشکیلات کیفری و عملکرد آن‌ها نیز می‌باشد (افتخار جهرمی، ۱۳۷۸: ۸۰ و ۸۱)؛ یعنی صلاحیت محاکم و تشریفات رسیدگی نیز باید در قانون پیش‌بینی و دقیقاً طبق قانون، پیاده‌سازی شود. بدین ترتیب اصول حاکم بر مقابله با جرایم آبی در رویکرد حقوقی به شرح ذیل نمایان می‌گردد:

- ۱) هرگونه رفتاری (اعم از فعل یا ترک فعل) که به‌طور مستقیم یا غیرمستقیم منجر به ایراد ضرر و تاثیر منفی بر منابع آب (اعم از سطحی و زیرزمینی) گردد، مشمول عنوان جرایم آبی است؛ لیکن به شرطی که رفتار مورد نظر، قبلاً در قانون پیش‌بینی و توسط قانون‌گذار منع گردیده باشد.
- ۲) مرتکبانی که رفتار آن‌ها، شرط مذکور جهت قرار گرفتن در ذیل عنوان جرایم آبی را داشته باشد

(توسط قانون منع شده باشد) قابل مجازات هستند؛ اما چنین مجازاتی نیز باید هم از لحاظ کمیّت و هم از لحاظ کیفیت قبلا در قانون پیش‌بینی شده باشد.

۳) چنانچه رفتاری به‌عنوان جرم آبی در قانون منع شده و مجازات آن نیز در قانون پیش‌بینی شده باشد، می‌توان مرتکب آن را به جرم ارتکاب جرایم آبی مجازات کرد؛ لیکن به شرطی که صدور حکم مجازات از سوی مرجعی باشد که قبلا به‌موجب قانون برای رسیدگی به چنین موضوعی، ذی‌صلاح شناخته شده باشد. هم‌چنین، تشریفات رسیدگی و صدور حکم نیز باید بر اساس ضوابطی باشد که در قانون پیش‌بینی شده است.

۴) در مرحله آخر، محکوم به جرم آبی که تمام شرایط مذکور در بندهای فوق برای برخورد با او فراهم باشد، مجازات می‌گردد؛ لیکن باید تشریفات اجرای مجازات نیز طبق قانون رعایت گردد. در رویکرد جرم‌شناختی، تعریف جرایم آبی با تکیه صرف بر قانون، بسیار محدود شمرده می‌شود؛ حال آن‌که این رویکرد با نگاهی فراقانونی و فراحقوقی به‌دنبال گسترش دامنه این نوع از جرایم است. در مقابل، رویکرد حقوقی، تعریف جرایم آبی را در اختیار دولت‌ها می‌گذارد؛ در حالی که در بسیاری از موارد، مرتکبین جرایم آبی، خود دولت‌ها هستند. برای نمونه، امروزه استفاده از آفت‌کش‌ها در کشورهای آمریکای لاتین رواج بسیار زیادی دارد. دولت‌های این کشورها برای مبارزه با کشت کوکابین و ماری‌جوانا و نابودی مزارع کوکابین به این مواد متوسل می‌شوند، در حالی که این آفت‌کش‌ها علاوه بر نابودی مواد مخدر باعث آسیب‌های دیگری مثل آلودگی آب‌های زیرزمینی و به‌خطر افتادن کیفیت این منابع نیز می‌گردد (گرچی فرد، ۱۳۹۵: ۱۱۱). هم‌چنین می‌توان از عدم اقدام دقیق و به‌موقع دولت‌ها برای تعیین استاندارد یا حدود مجاز عناصر سنگین در آب، به‌عنوان ترک فعل اشاره کرد؛ چراکه این امر برای حفظ سلامت آب ضرورت دارد (نوروزی و دیگران، ۱۳۸۷: ۵۶). بنابراین، پژوهشگران هوادار رویکرد جرم‌شناختی، در مقام اعلام این موضوع هستند که دخالت حقوق کیفری در حوزه جرایم آبی ناکافی است.

۳. گونه‌شناسی جرایم آبی در حقوق کیفری ایران

برای شناخت بیشتر جرایم آبی، لازم است تا این جرایم را از جنبه‌های مختلف مورد بررسی قرار داد. یکی از روش‌های بررسی همه‌جانبه در این خصوص، پرداختن به گونه‌های مختلف این جرایم از طریق ملحوظ داشتن نقاط اشتراک و افتراق آن‌ها است. لیکن، پیش از ورود به این مساله، به نظر لازم است، بررسی هر چند کوتاهی بر نحوه تبیین موقعیت جرایم آبی، در دسته‌بندی‌های رایجی که در حال حاضر در حقوق کیفری عمومی نسبت به جرایم مزبور وجود دارد، صورت پذیرد؛ چرا که قطعا اقتضای پرداختن به دسته‌بندی‌های یک جرم و تعیین مصادیق جزئی که در زیرمجموعه آن قرار می‌گیرد، آن است که ابتدا

تبيين گردد که خود آن جرم از مصاديق جزئی کدام مجموعه‌ی بزرگتر است و به تبع، ویژگی‌های کدام یک از مجموعه جرایم را به دليل تعلق به آن مجموعه با خود حمل می‌نماید. پس از آن می‌توان به شاخه‌های ریزتر هر جرم پرداخت.

بدین ترتیب، در این نوشتار نیز در مقام ارایه شناختی کامل از گونه‌شناسی جرایم آبی، پژوهشگر ابتدا به بررسی موقعیت این جرایم در تقسیم‌بندی‌های کلی جرایم پرداخته، سپس به تقسیم‌بندی آن‌ها به نوبه خود، با توجه به اشتراکات و تفاوت‌های آن‌ها با یکدیگر خواهد پرداخت که با توجه به فقر ادبیات حقوقی کشور در این زمینه، ناگزیر صرفاً باید به تعالیم حقوق کیفری عمومی و اختصاصی رجوع و بحث را تبیین نمود.

۱.۳. موقعیت جرایم آبی در تقسیم‌بندی‌های کلی جرایم

به‌طور کلی، جرایم را می‌توان از جنبه‌های مختلف، به دسته‌های گوناگونی تقسیم‌بندی کرد. در حال حاضر، غالباً تقسیم جرایم یا بر اساس موضوعات و مصالحی است که تحت خطر قرار می‌دهند، مانند تقسیم جرایم به جرایم علیه اشخاص، علیه اموال و ...؛ و یا تقسیم جرایم بر اساس شدت آن‌ها و به‌تبع، نوع واکنش تعیینی علیه آن‌ها است، مانند جرایم مستوجب حد، مستوجب تعزیر و ... بر این اساس و در ادامه بحث، ذیل دو عنوان جداگانه مزبور، موقعیت جرایم آبی، تبیین و بررسی خواهند شد.

۱.۱.۳. موقعیت جرایم آبی در تقسیم‌بندی جرایم بر اساس موضوع

حقوق دانان غالباً در تقسیم‌بندی‌های خود از جرایم، به آثار زیان‌بار فعل مجرمانه توجه کرده و جرایمی را که خسارات ناشی از آن‌ها به‌طور کلی دارای جهت مشترکی است (یعنی مصلحت خاصی را تحت تاثیر قرار می‌دهد) در یک گروه جای داده‌اند. به‌عنوان نمونه، جرایم سرقت، کلاهبرداری، خیانت در امانت، تخریب و ... که همگی تعرض به اموال و مالکیت است، در یک طبقه تحت عنوان جرایم علیه اموال و مالکیت قرار می‌گیرند. هم‌چنین، جرایمی از قبیل قتل، ضرب و جرح، و سقط جنین در گروه جرایم علیه اشخاص، دسته‌بندی می‌شوند. جرایم دیگر مانند جعل، جاسوسی، محاربه و ... نیز در گروه دیگری، تحت عنوان جرایم علیه امنیت و آسایش عمومی مورد بحث و بررسی حقوق دانان قرار می‌گیرند (صادقی، ۱۳۸۶: ۲۳). این سنخ تقسیم‌بندی، برگرفته از تقسیم‌بندی جرایم در فقه اسلامی است که جرایم را از لحاظ مصالحی که در مورد آن‌ها در نظر گرفته شده است، بر پنج قسم، یعنی جرایم تجاوز بر دین مانند ارتداد، جرایم تجاوز بر نفس مانند قتل، جرایم تجاوز بر نسل مانند زنا، جرایم تجاوز بر عقل مانند شرب خمر، و جرایم تجاوز بر مال مانند سرقت، تقسیم می‌کند (فرزین قلعه جوین، ۱۳۸۰: ۷۷). بدین ترتیب، این رویکرد در حال حاضر یکی از مهم‌ترین شیوه‌های تقسیم‌بندی جرایم است؛ به‌طوری‌که بررسی جرایم در حقوق جزای اختصاصی بر این اساس انجام می‌شود. طبق این تقسیم‌بندی، جرایم به پنج دسته جرایم

علیه اشخاص، جرایم علیه اموال و مالکیت، جرایم بر ضد مصالح عمومی و امنیت کشور، جرایم بر ضد عفت و اخلاق عمومی، و جرایم بر ضد خانواده و تکالیف خانوادگی تقسیم می‌شوند (قاسمی ۱۳۹۱، ۵۸). معمولاً در مقالات و کتاب‌هایی که در حوزه حقوق جزای اختصاصی بحث می‌کنند، برای قرار دادن جرایم تحت عناوین خاص و جهت بررسی بهتر موضوع، از همین تقسیم‌بندی استفاده می‌شود. در مقام تبیین موقعیت جرایم آبی در این تقسیم‌بندی، باید گفت که اگر به معیار این طبقه‌بندی یعنی موضوع جرم و مصلحتی که در اثر ارتکاب جرم به‌خطر می‌افتد، توجه کنیم، جرایم آبی هم می‌توانند به جرایم علیه اشخاص، هم به جرایم علیه اموال و مالکیت، و هم به جرایم علیه مصالح عمومی و امنیت کشور نزدیک و مرتبط باشند. توضیح آن‌که در جرایم علیه اشخاص که موضوع آن‌ها انسان است، حق حیات آدمی و اصل مصونیت از تعدی و تعرض، هدف قرار گرفته است (صادقی، ۱۳۸۶: ۲۳) و این در حالی است که حق بر حیات به‌شدت متأثر از حق بر آب آشامیدنی سالم است. در واقع باید گفت که حق بر حیات، تنها حق مدنی است که تحقق آن مستقیماً به حق بر آب آشامیدنی سالم بستگی دارد؛ چرا که حق بر حیات یعنی از فرد در برابر «محرومیت‌های اجباری زندگی» محافظت شود. این تفسیر موسع، نه تنها موجب حفاظت انسان در برابر عوامل تهدیدکننده زندگی می‌شود، بلکه دولت‌ها را مقید می‌سازد تا از در دسترس بودن امکانات مورد نیاز برای ادامه حیات یعنی آب، غذا و ... اطمینان حاصل نمایند (صفاری نیا، ۱۳۹۴: ۱۱۶). پس جرایم آبی نیز به‌دلیل تهدید منابع آب که مایه حیات است، در ارتباط با جرایم علیه اشخاص قرار می‌گیرند و موضوع این جرایم یعنی انسان‌ها را به طور غیرمستقیم تهدید می‌کند. به‌عنوان نمونه، آلوده ساختن منابع آبی می‌تواند منجر به بیماری و حتی مرگ انسان‌ها شود. با این حال و با وجود چنین ارتباط تنگاتنگی، از آن‌جا که موضوع مستقیم جرایم آبی، منابع آبی هستند و نه انسان‌ها، نمی‌توان آن‌ها را در طبقه جرایم علیه اشخاص جای داد و صرفاً می‌توان آن‌ها را با این جرایم، مرتبط دانست.

در خصوص جرایم علیه اموال و مالکیت یا جرایم مالی نیز باید گفت که از آن‌جا که وجه مشترک این جرایم، آن است که همه آن‌ها مشتمل بر نقض حقوق مالکانه اشخاص می‌باشد (میرمحمد صادقی، ۱۳۹۴: ۲۱) و جرایم آبی بر نقض حقوق مالکانه همه اعضای جامعه نسبت به منابع آبی تأثیرگذار است؛ لذا می‌توان جرایم آبی را با جرایم علیه اموال و مالکیت نیز در ارتباط دانست. بر اساس اصل ۴۵ قانون اساسی و ماده یک قانون توزیع عادلانه آب مصوب سال ۱۳۶۱، منابع آبی از مشترکات است و طبق مصالح عامه از آن‌ها بهره‌برداری می‌شود. از این رو، آب از منابع طبیعی مشترک است که متعلق به جامعه بوده و اداره آن در چارچوب قوانین و ضوابط حاکم بر نحوه بهره‌برداری از این منابع، به‌صورت مشترک انجام می‌گیرد (شجری، ۱۳۹۲: ۶). با این حال، هرگاه بر اثر کثرت بهره‌برداران و عدم رعایت مصالح نظام، موجبات صدمه به منابع آبی و نیز عدم تحقق اهداف نظام، مانند عدالت درون نسلی و بین‌نسلی، پیش آید؛ لازم است، دولت به‌نماینده‌گی از عموم مردم و به‌منظور حفظ منافع آن‌ها، بر بهره‌برداری نظارت

کرده و قوانین لازم در این زمینه را وضع نماید (فراهانی فرد، ۱۳۹۲: ۱۶). به همین دلیل، اصل ۴۵ قانون اساسی، انفال و ثروت‌های عمومی را در اختیار حکومت اسلامی قرار داده تا بر طبق مصالح عامه نسبت به آن‌ها عمل نماید و نیز ماده یک قانون توزیع عادلانه آب، همان‌طور که پیشتر به آن اشاره شد، ضمن توجه به این امر، مسوولیت حفظ و اجازه و نظارت بر بهره‌برداری از منابع آبی را به دولت محول کرده است. بدین ترتیب، ایراد صدمه به منابع آبی را می‌توان ایراد صدمه به حقوق مالکانه عموم اعضای جامعه دانست. با این وصف، همان‌طور که در بحث از جرایم علیه اشخاص نیز اشاره شد؛ از آن‌جا که موضوع مستقیم جرایم آبی، منابع آبی است و رابطه این نوع از مال با مالکان آن، آن‌چنان که در جرایم علیه اموال وجود دارد، مستقیم و بلافاصله نیست، لذا در عین تایید ارتباط نزدیک جرایم علیه اموال و مالکیت با جرایم آبی، به نظر نمی‌رسد که بتوان جرایم آبی را در طبقه جرایم اموال نیز جای داد.

در خصوص جرایم علیه امنیت و مصالح عمومی کشور و در تبیین ارتباط این نوع از جرایم با جرایم آبی باید گفت که نمی‌توان ارتباط نزدیک بین موضوع جرایم علیه امنیت و موضوع جرایم آبی یعنی امنیت و آب را انکار کرد. معنای امنیت را مصونیت، اطمینان به بقا، حفظ حقوق، و حفظ حقوق مکتسبه دانسته‌اند (حبیب زاده و مؤمنی، ۱۳۸۹: ۳۹۳) که در واقع، مقوله‌ای دیرینه است که با جوهره هستی انسان، پیوندی ناگسستنی دارد (خلیلی، ۱۳۸۷: ۴۹۶) و از نیازهای اساسی فرد و جامعه محسوب می‌شود (اسلامی، ۱۳۸۵: ۵۹). این مفهوم از چندین منظر، با موضوع آب ارتباط می‌یابد؛ چرا که اگر به مصادیق امنیت، شامل رهایی از ترس، از مرگ و ابتلائات، در رفاه بودن، صلح و آزادی (حبیب زاده و مؤمنی، ۱۳۸۹: ۳۹۳) و نظایر آن دقت کنیم، پی خواهیم برد که تمامی این مصادیق با موضوع آب ارتباط دارد؛ چرا که هر یک از مصادیق امنیت می‌تواند به عوامل متعددی ارتباط پیدا کند؛ اما برخی از این عوامل از حیث اهمیت، ممکن است در برهه‌ای از زمان از عوامل دیگر پیشی بگیرند؛ به همین دلیل است که گفته‌اند مفهوم امنیت در عین این که مفهومی ازلی و ابدی است، همواره متناسب با زمینه اجتماعی و زمانه فکری، دستخوش تحول و دگرگونی بوده است (خلیلی، ۱۳۸۳: ۲۶). در حال حاضر که مساله بحران آب، پررنگ شده و آگاهی‌های عمومی حداقلی در خصوص این موضوع در بین جامعه وجود دارد، صدمه زدن به منابع آبی موجود می‌تواند به‌خوبی تبعات حاصل از فقدان آب را گوشزد نماید. اندیشیدن به این تبعات، به‌نوبه خود می‌تواند منجر به احساسات ترس از مرگ و ابتلائات از یک سو و از دست دادن رفاه از سوی دیگر گردد و دلیل این موضوع نیز کاملاً واضح و آشکار است. در واقع از میان تمامی منابع تجدیدپذیر جهان، آب شیرین منبعی است که کمبود آن برای بشر، بیش از همه خطرناک است (جوزدانی، ۱۳۷۵: ۲۰۸). به همین دلیل در مطالعه‌ای که مجمع جهانی اقتصاد با مشارکت چندین موسسه مطرح بین‌المللی و کسب نظر از ۸۵۰ کارشناس و صاحب‌نظر تحت عنوان «مخاطرات جهان» انجام داده است، به‌خطر افتادن امنیت آب که به‌نوبه خود وابستگی زیادی با مقوله به‌خطر افتادن امنیت غذا و انرژی دارد،

مورد توجه قرار گرفته است. در این پژوهش، مخاطرات جهان به پنج دسته تقسیم شده‌اند که یکی از آن‌ها مخاطرات زیست‌محیطی است (قاسمیان، ۱۳۹۱: ۵۶ و ۵۷). قطعا، محیط زیست بدون آب عاری از آلودگی، بسیار بی‌رحم خواهد بود و این مساله خود، تهدیدی جدی برای امنیت انسان‌ها است. به‌رغم تاثیر مستقیم فقدان آب بر فقدان غذا و انرژی و از دست رفتن رفاه، آلوده ساختن و از بین بردن منابع آب، می‌تواند تبعات سنگین دیگری نیز داشته باشد و به‌عنوان نمونه، منبع ایجاد مخاطرات طبیعی و زیست‌محیطی هم‌چون ایجاد فرونشست زمین گردد. این در حالی است که ترس از مخاطرات طبیعی از مهم‌ترین عوامل از بین‌برنده امنیت است و در واقع، از ابتدای خلقت و حیات بشری، حفظ بقا و موجودیت در برابر تهدیدات محیطی، مهم‌ترین دغدغه انسان‌ها بوده است (خلیلی، ۱۳۸۴: ۷۴۲).

علاوه بر این، صدمه به منابع آبی با مصداق دیگر امنیت یعنی صلح و آزادی نیز بسیار مرتبط است. همان‌طور که اشاره شد، مفهوم امنیت، در دوره‌های مختلف تاریخی دچار تحولاتی شده است. در حال حاضر و با وجود بحران آبی موجود، دسترسی به منابع آب سالم یکی از مهم‌ترین دغدغه‌ها است. در این راستا، باید گفت که گروهی از کارشناسان، مقطع بین سال‌های ۱۹۵۰ تا ۲۰۳۰ را به دو دوره تقسیم کرده‌اند. بر این اساس، سال‌های ۱۹۵۰ تا ۱۹۹۰ دوره اقتصادی و سال‌های ۱۹۹۰ تا ۲۰۳۰ دوره زیست‌محیطی را تشکیل می‌دهد. در خلال سال‌های ۱۹۵۰ تا ۱۹۹۰ (دوره اقتصادی)، مقوله امنیت ملی، ماهیتی نظامی و ایدئولوژیک داشت که جنگ سرد، نمود عینی این دوران است. لیکن سرشت ماهوی امنیت ملی در خلال دوره دوم (دوران زیست‌محیطی) در پیوند با مسایلی هم‌چون اشتغال، امنیت غذایی، و مسایل زیست‌محیطی، به‌طور دفعی با پایان جنگ سرد، ظهور و بروز نیافتند؛ بلکه به‌تدریج و در خلال اجرای برنامه‌های توسعه‌ای و پیدایش پیامدهای آن، خود را نشان دادند. اصولا توسعه و صنعتی شدن اقتصادها به منابع طبیعی وابسته است و مالکیت و یا دسترسی آسان به منابع طبیعی پر اهمیت، اغلب یکی از شاخص‌های حفظ و بسط قدرت دولت‌ها در نظر گرفته می‌شود که در این میان، آب به‌مثابه یک منبع قدرت شناخته می‌شود و متقابلا، کم‌آبی یک موضوع بسیار جدی و راهبردی تلقی می‌گردد که بر توسعه اقتصادی و اجتماعی ملت‌ها تاثیرگذار بوده و در نتیجه، عامل تعیین‌کننده قدرت سیاسی است. معتقدان به این موضوع، از دیدگاه گفتمان امنیت دولت‌محور به موضوع نگاه می‌کنند و معتقدند که دولت‌های گرفتار کم‌آبی ممکن است بر سر آب با یکدیگر به جنگ پردازند (عسگری، ۱۳۸۱: ۴۹۷).

در حال حاضر، کشمکش بر سر مسیر رودخانه‌های بین‌المللی، نمونه بارزی در این زمینه است. آمارها حاکی است که حوزه بیش از ۲۴۰ رودخانه، بین دو یا چند کشور، مشترک است. در واقع، دوران فعلی، عصر تجدید حیات اهمیت منابع آبی است؛ چرا که برخی بر این اعتقادند که چهار هزار سال پیش، اولین درگیری‌های بزرگ بشری بر سر منابع آب رخ داده است. در این رابطه عنوان می‌شود که سومری

ها با آکادی‌ها^۱ که در قسمت بالای رودخانه زندگی می‌کردند، همواره در چالش بودند (همان، ص: ۴۹۸). در این راستا و در توضیح رابطه بین آب و امنیت، برخی واقع‌گرایان، تشابه و تناظری بین آب و نفت و یا سایر منابع انرژی، ترسیم کرده‌اند؛ با این تفاوت که به هر حال برای منابع فعلی انرژی می‌توان جایگزین‌هایی یافت، ولی بدون آب زندگی غیرممکن است. به واسطه چنین اهمیت و جایگاهی است که شرکت‌کنندگان در دومین کنفرانس آب در مارس ۱۹۹۴ در هلند، تقسیم آب را در دنیا، به تقسیم حیات، توصیف و تعبیر نمودند (همان، ص: ۴۹۹).

بدین ترتیب، ارتباط تنگاتنگ آب با امنیت، چه در سطح ملی و چه در سطح بین‌المللی تا حدودی تبیین گردید و به تبع، ارتباط بین جرایم آبی با جرایم علیه امنیت مشخص گردید. در واقع، جرایم آبی، با تاثیر بر امنیت آبی بر امنیت کشور تاثیرگذار خواهند بود؛ چرا که اگرچه در نگاه نخست، جرایمی چون بهره‌برداری غیرمجاز از منابع آبی، امنیت آب را فقط برای بهره‌برداران مجاز خدشه‌دار می‌سازد؛ لیکن موضوع، هرگز به اینجا ختم نمی‌شود و ادامه امر می‌تواند منجر به فقدان آب حتی برای نوشیدن گردد. همچنان که در برخی از شهرهای هند و پاکستان، در حال حاضر، امکان استفاده از آب نوشیدنی، تنها برای چندین ساعت در روز وجود دارد (Felbab-Brown, 2017:9).

بنابراین، جرایم آبی از این لحاظ که مصادیق امنیت را تهدید می‌کنند، با جرایم علیه امنیت دارای نقطه مشترک هستند و هم‌چنان که هدف اصلی در برخورد با جرایم علیه امنیت، بازدارندگی است و نه اصلاح فرد و ... و این به دلیل مضراتی است که این نوع جرایم برای کشور به همراه می‌آورند (محبی، ۱۳۹۵: ۵۶)، در جرایم آبی و عموماً در جرایم زیست‌محیطی نیز، هدف اصلی باید به همین شکل تعریف شود. با این حال و با وجود ارتباط نزدیک جرایم آبی با جرایم علیه امنیت کشور، نمی‌توان جرایم آبی را در این گروه جای داد؛ زیرا در مصادیق جرایم علیه امنیت کشور یا قصد بر هم زدن امنیت کشور جزو ارکان جرم است یا تحقق یافتن بر هم خوردن امنیت برای فعلیت یافتن جرم لازم است و یا رکن مادی جرم به‌گونه‌ای است که می‌توان از آن به انگیزه مرتکب برای بر هم زدن امنیت کشور پی برد. از این رو، اگرچه موضوع امنیت در این جرایم به‌طور مستقیم در خطر قرار می‌گیرد؛ لیکن آن‌چه در جرایم آبی در درجه اول و به‌طور مستقیم تهدید می‌شود، منابع آبی است و نه امنیت کشور.

بر این اساس، می‌توان گفت که اگرچه تاثیر جرایم آبی به دلیل اهمیت بسیار زیاد موضوع آن‌ها بر رفاه، سلامت، حیات، و امنیت فرد و جامعه غیرقابل انکار است؛ لیکن از آن‌جا که این تاثیرات در درجه بعدی قرار دارد و آن‌چه در درجه نخست، تحت تاثیر قرار می‌گیرد، «منابع آبی» است و این منابع نیز از

1. Akkadians

۲. مواد ۴۹۸ تا ۵۱۲ قانون مجازات اسلامی.

اجزاء مهم محیط زیست به‌شمار می‌آیند، شایسته است تا جرایم آبی را زیر عنوان عام‌تر جرایم زیست‌محیطی قرار داد. لیکن، همان‌طور که ملاحظه می‌شود، در طبقه‌بندی مورد بررسی، هیچ‌گونه سخنی از جرایم علیه محیط زیست به میان نیامده است و در حقیقت، جرایم زیست‌محیطی را باید در بین آن‌ها جستجو کرد و حال آن‌که با توجه به اهمیت، گسترش و نقش حساسی که محیط زیست دارد، جای جرایم علیه آن در طبقه‌بندی مزبور خالی است (قاسمی ۱۳۹۱، ۵۸).

۲.۱.۳. موقعیت جرایم آبی در تقسیم‌بندی جرایم بر اساس مجازات

پیش از انقلاب اسلامی، دسته‌بندی جرایم از حیث شدت و ضعف، بر اساس ماده ۷ قانون مجازات عمومی صورت می‌گرفت و در این راستا، جرایم به چهار دسته «جنایت»، «جنحه مهم»، «جنحه کوچک»، و «خلاف» تقسیم می‌شدند. پس از انقلاب، ماده قانونی که به تقسیم‌بندی جرایم از این حیث پردازد، وجود ندارد؛ لیکن، مجازات‌ها از حیث شدت و ضعف در ماده ۱۲ قانون مجازات اسلامی به پنج دسته «حدود»، «قصاص»، «دیات»، «تعزیرات»، و «مجازات‌های بازدارنده» تقسیم شدند (محمدی، ۱۳۸۶؛ ۱۳۸۵: ۱۵۵). به‌تبع، این شیوه تقسیم‌بندی، جرایم را نیز از حیث شدت مجازات آن‌ها به «جرایم مستوجب حد»، «جرایم مستوجب قصاص»، «جرایم مستوجب دیه»، «جرایم مستوجب تعزیر» و «جرایم مستوجب مجازات‌های بازدارنده» قابل تفکیک نمود (توچه‌ی، ۱۳۸۰: ۲۳).

برای تعیین جایگاه جرایم آبی در این دسته‌بندی، باید گفت که با توجه به مشخص بودن حد و مرز جرایم در سه دسته نخست، جرایم آبی در این سه دسته قرار نمی‌گیرند. هم‌چنین، جرایم مستوجب مجازات‌های بازدارنده نیز در قانون مجازات اسلامی مصوب ۱۳۹۲ از این دسته‌بندی حذف شد و به‌عبارت دقیق‌تر در تعریف تعزیر ادغام شد؛ چون در ماده ۱۸ قانون مزبور آمده است: «...یا نقض مقررات حکومتی» که مقصود از این تعبیر، دقیقاً مجازات‌های بازدارنده است. بنابراین، جایی برای بحث باقی نمی‌ماند که جرایم آبی، اصولاً باید در دسته «جرایم مستوجب تعزیر» قرار گیرد. در واقع، در فقه، قاعده‌ای به‌نام «التعزیرُ فی کل معصیه» وجود دارد که در فقه جزایی از اهمیت فراوانی برخوردار است؛ زیرا مینا و ملاک بسیاری از احکام و قوانین اسلامی و نیز بسیاری از اعمالی است که در قوانین موضوعه فعلی به‌ویژه در بخش تعزیرات، جرم تلقی شده و برای آن‌ها مجازات تعیین گردیده و نصّ و دلیل خاصی برای آن‌ها در شرع مقدس اسلام وارد نشده است (کاظمی، ۱۳۸۹: ۳۹). از این رو می‌توان استدلال کرد که جرایم آبی نیز از جمله همین جرایم است.

تعزیر از ریشه «عزر» به‌معنای منع کردن، بازداشتن، و نیز سرزنش کردن آمده است. مفهوم مشترک تعریف‌هایی که از فقها در مورد تعزیر ذکر گردیده، این است که تعزیر، کیفر و مجازاتی مانند «حد» می‌باشد و هدف از آن نیز وارد کردن درد بر بدن مجرم است؛ با این تفاوت که در تعزیر، میزان مجازات

از پیش تعیین نگردیده است. تنها مرزی که برای آن مشخص گردیده، آن است که غیر از موارد مشمول حد، قصاص، و دیه می‌باشد و مقدار آن باید از حد کمتر باشد (طباطبایی قمشه، ۱۳۹۲: ۱۳۳). البته بر خلاف ادعای فوق، هدف از تعزیر همیشه وارد کردن درد بر بدن مجرم نیست؛ بلکه بعضاً تعزیر به معنای تهدید و حتی نصیحت است. یعنی اگر مجرم با نصیحت دست از جرم بر می‌دارد، به اعتقاد برخی فقها دست بردن به شلاق و زندان جایز نیست. حتی در حقوق ایران نیز مصادیق تعزیر منحصر به وارد کردن درد بر بدن مجرم نیست و لذا تعریف فوق از تعزیر ناقص به نظر می‌سد.

تعزیرات در ماده ۱۹ قانون مجازات اسلامی مصوب ۱۳۹۲ به هشت درجه تقسیم شده‌اند که مجازات‌های درجه یک، حاوی بیشترین و مجازات‌های درجه هشت، حاوی کمترین میزان کیفر هستند. این درجه‌بندی بر روند دادرسی حاکم بر قبل از محاکمه، حین محاکمه و پس از آن نظر دارد. امکان صدور حکم تعلیق و تعویق اجرای مجازات، قرار توقف تحقیقات، قرار بایگانی پرونده، و تعیین صلاحیت دادگاه‌های کیفری درجه یک و دو و همچنین دادگاه انقلاب، از جمله رهاوردهای درجه‌بندی مجازات پیش از محاکمه هستند. نهاد آزادی مشروط و حبس الکترونیک نیز پس از صدور حکم شرایط اجرا را مشخص می‌کنند (خوش الحان، ۱۳۹۶: ۹۰).

بنا بر آنچه گفته شد، حال که قرار گرفتن جرایم آبی در دسته جرایم مستوجب تعزیر محرز است، تعیین این امر که در مرحله بعدی هر یک از مصداق‌های این جرایم ذیل کدام یک از درجات هشت‌گانه تعزیرات قرار می‌گیرند، موضوع بسیار مهمی است که می‌تواند نحوه برخورد با جرایم را به‌طور دقیق، مشخص نماید. البته لازم به ذکر است که اگرچه اصل بر تعزیری بودن جرایم آبی است؛ لیکن، با عنایت به شرایط ارتکاب جرم، در مواردی این جرایم می‌توانند مستوجب مجازات‌هایی مثل قصاص و یا حتی مجازات‌های حدی نیز باشند. این مساله در مباحث بعدی به تفصیل مورد بررسی قرار خواهد گرفت.

۲.۳. روش‌های تقسیم‌بندی جرایم آبی

به تبع تقسیم‌بندی‌هایی که از جنبه‌های گوناگون و به‌طور کلی برای عموم جرایم در حقوق جزای عمومی وجود دارد، جرایم آبی را نیز می‌توان به انحاء مختلف دسته‌بندی کرد (اردبیلی، ۱۳۸۶: ص. ۲۵۸-۲۸۵)؛

۱. از جمله این تقسیم‌بندی‌ها می‌توان به طبقه‌بندی جرایم برحسب عنصر قانونی شامل الف) جرایم سیاسی و جرایم عمومی، ب) جرایم نظامی و جرایم عمومی؛ طبقه‌بندی جرایم بر حسب عنصر مادی شامل الف) جرایم به اعتبار شیوه ارتکاب آن‌ها، ب) جرایم به اعتبار نتیجه ارتکاب آن‌ها، ج) جرایم به اعتبار لحظه مشاهده عنصر مادی؛ و طبقه‌بندی جرایم بر حسب عنصر روانی شامل الف) جرایم عمومی و جرایم غیرعمومی، ب) جرایم ساده و جرایم مرتبط، اشاره کرد. برای مطالعه بیشتر ر.ک: اردبیلی (۱۳۸۶، ج. ۱، ص. ۲۸۵-۲۵۸).

لیکن پرداختن به تمامی این تقسیمات در حوصله این نوشتار نمی‌گنجد. از این رو، مطالعه چنین تقسیماتی را به مباحث حقوق جزای عمومی ارجاع داده و در این جا به منظور مطالعه آسان تر و شناخت عمیق تر موضوع، به تشریح تقسیم بندی تخصصی این حوزه بسنده می‌گردد. بر این اساس، جرایم آبی را می‌توان بر اساس نوع عمل مرتکب به عنوان عنصری از رکن مادی این جرایم، به جرایم آلوده ساز منابع آبی و جرایم ناشی از استحصال و بهره برداری غیرمجاز از منابع آبی تقسیم کرد (عباس تاش، ۱۳۹۰: ۷۱). از آن جا که جرایم دسته اول، در وهله نخست، کیفیت منابع آب و جرایم دسته دوم، در وهله نخست، کمیت منابع آب را تحت تاثیر قرار می‌دهند، می‌توان جرایم دسته اول را جرایم آبی کیفی و جرایم دسته دوم را جرایم آبی کمی نامید. هریک از این دسته‌ها نیز به نوبه خود، می‌توانند به سطحی و زیرزمینی تقسیم بندی شوند. در ادامه، به اختصار به بررسی هر یک از این دسته‌ها پرداخته خواهد شد.

۱.۲.۳. جرایم آبی کیفی

همان طور که ذکر شد، جرایم آبی کیفی، آن دسته از جرایم آبی را شامل می‌شود که کیفیت منابع آبی را هدف قرار می‌دهند؛ اگرچه بهره برداری بی‌رویه از منابع آبی در قالب جرایم آبی کمی نیز با تاثیری که بر روی کاهش حجم این منابع می‌گذارد، نهایتاً شوری و بی کیفیت شدن این منابع را به دنبال دارد؛ لیکن، تاثیر اولیه و مستقیم جرایم آبی کیفی بر کیفیت منابع آب را ندارد؛ چرا که جرایم آبی کیفی، با آلوده ساختن مستقیم منابع آبی، به طور جدی تری کیفیت آن را تحت تاثیر قرار می‌دهند.

فلسفه جرم انگاری جرایم آبی کیفی، واضح است. آب دارای مصارف بسیاری برای انسان‌ها است (مصارف چون شرب، بهداشت، پخت و پز، صنعت، کشاورزی و ...) که هر یک از این فعالیت‌ها، سطحی خاص از کیفیت منابع آب را می‌طلبد. در واقع، میزان کیفیت آب دریاها، رودخانه‌ها، دریاچه‌ها، برکه‌ها و نظایر آن، عاملی اساسی است که در نوع استفاده‌ای که از آب این منابع می‌توان به عمل آورد، تعیین کننده است؛ به عنوان نمونه، مصارف آب شرب در مقایسه با فعالیت‌هایی نظیر ماهی گیری، قایقرانی، کشتیرانی و مانند آن، کیفیت آب بسیار متفاوتی را طلب می‌کند و نیازمند استاندارد در حد بسیار بالایی است (تربتی، ۱۳۸۲: ۸). از این رو، این کیفیت یک منبع آبی است که می‌تواند نوع مصرف یا مصارف آن را تعیین نماید. پس هر چه کیفیت آب پایین تر باشد، میزان بهره‌گیری از آن در مصارف گوناگون کاهش می‌یابد.

علاوه بر تاثیر مستقیم آب در زندگی انسان، موضوع مهم دیگری که نباید از آن غفلت کرد، نقش آب در محیط زیست است. اگر عنصر آب به عنوان یکی از اجزای مهم محیط زیست، به خطر بیفتد، محیط زیست انسان به سمت نابودی می‌رود. در واقع، در هر ناحیه از طبیعت که موجودات زنده و عوامل غیرجاندار محیط در حال تعادل و تاثیر متقابل بر روی یکدیگر بوده و به مبادله مواد بین یکدیگر مشغولند، می‌توان گفت که یک نظام اکولوژیک یعنی اکوسیستم (بوم‌سازگان) وجود دارد (کردوانی، ۱۳۷۵: ۴۲). به هم خوردن

تعادل بین اجزای اکوسیستم، طبیعتاً منجر به نابودی آن خواهد شد. بر این اساس، از بین بردن منبع آبی در یک محیط می‌تواند چنین پیامدی را برای اکوسیستم آن محیط داشته باشد و به‌نوبه خود، با به‌هم زدن تعادل در طبیعت، باعث رشد عوامل بیماری‌زا، به خطر افتادن امنیت غذایی و هزاران مساله دیگر شود. ژاک-ایوکوستو^۱ با درک همین مسایل، بارها این عبارت را تکرار کرده است: «اقیانوس یعنی مادر ما در حال مرگ است». او دریاها را به حوضچه‌هایی تشبیه کرده است که محل ورود آب رودخانه‌های مسموم و آلوده شده است. وی در سال ۱۹۷۲ میلادی در این باره گفته است: «آلودگی آب است که سرچشمه آلودگی‌ها است. آلودگی آب است که در هوا منتشر می‌شود، در زمین نشت می‌کند، و سرانجام با آلودگی اقیانوس‌ها، جهان را به باتلاق گند آلودگی تبدیل می‌سازد» (ابراهیمی، ۱۳۸۸: ۲۷).

به‌لحاظ لغوی، آلودگی به‌معنای «کثیف بودن» یا «کثیف شدن» و مجازاً به‌معنای دین، وام، و بدهکاری است. به‌تناسب بحث حاضر، در تعریف آلودگی چنین گفته‌اند: «هرگونه تغییر در ویژگی‌های اجزای متشکل محیط، به‌شکلی که استفاده پیشین از آن، ممکن نگردد و به‌طور مستقیم یا غیرمستقیم، منافع و حیات موجودات زنده را به‌مخاطره اندازد» (صفری، ۱۳۹۵: ۱۲). نخستین تعریفی که از آلودگی محیط زیست در حقوق ایران مطرح شده است، تعریفی است که در قانون حفاظت و بهسازی محیط زیست مصوب ۱۳۵۳ (اصلاحی ۱۳۷۱) آمده است. در ماده ۹ این قانون، پس از بیان ممنوعیت هرگونه آلودگی محیط زیست، به تعریف آلودگی مبادرت شده است. آلودگی محیط زیست از نظر این قانون عبارت است از: «پخش یا آمیختن مواد خارجی به آب، هوا یا خاک یا زمین به‌میزانی که کیفیت فیزیکی یا شیمیایی یا بیولوژیک آن را به‌طوری که زیان‌آور به حال انسان یا سایر موجودات زنده و یا گیاهان و یا آثار و ابنیه باشد، تغییر دهد». بدین ترتیب، ملاحظه می‌شود که این تعریف از نظر مفهومی، همان تعریفی است که متخصصین علوم زیست‌محیطی از مفهوم آلودگی محیط زیست بیان کرده‌اند. به عبارت دیگر، تعریف حقوقی از آلودگی محیط زیست جدا از تعریف تخصصی آن نیست. همین تعریف با تغییرات بسیار اندک در تبصره ۲ ماده ۶۸۸ قانون مجازات اسلامی نیز آمده است. تبصره مزبور بیان می‌دارد: «منظور از آلودگی محیط زیست عبارت است از پخش یا آمیختن مواد خارجی به آب و هوا یا خاک یا زمین به‌میزانی که کیفیت فیزیکی، شیمیایی، یا بیولوژیک آن را به‌طوری که به حال انسان یا سایر موجودات زنده یا گیاهان یا آثار یا ابنیه مضر باشد، تغییر دهد» (ابراهیمی، ۱۳۸۸، ص. ۲۱-۲۲).

در خصوص آلودگی آب نیز تعریف‌های مختلفی وجود دارد. قانون‌گذار در بند ۳ ماده ۱ آیین‌نامه جلوگیری از آلودگی آب، مصوب ۱۳۷۳/۳/۱۶ و نیز در آیین‌نامه مشابه قبلی در سال ۱۳۶۳ و ۱۳۶۴ به‌طور خاص به تعریف آلودگی آب پرداخته و آلودگی آب را عبارت دانسته از تغییر مواد محلول یا معلق یا

تغییر درجه حرارت و دیگر خواص فیزیکی و شیمیایی و بیولوژیکی آب در حدی که آن را برای مصرفی که برای آن مقرر است، مضر یا غیرمفید سازد (عباس‌تاش، ۱۳۹۰، ص: ۷۳). متأسفانه، این تعریف با قیدی که در انتهای آن گرفته است، گستره رفتارهای زیان‌بار برای کیفیت منابع آب را محدود نموده است. از این رو، بهتر است برای درک تعریف آلودگی آب به همان تعریف قانون‌گذار از آلودگی محیط زیست در قوانین حفاظت و بهسازی محیط زیست و قانون مجازات اسلامی رجوع کنیم؛ چرا که این عبارت که «در حدی که آن را برای مصرفی که برای آن مقرر است، مضر یا غیرمفید سازد»، باعث می‌شود که آلوده ساختن منبع آبی که برای مصرف شرب نیست و مثلاً در آن قایقرانی می‌شود تا حدی که برای قایقرانی مضر نباشد، بلااشکال گردد و این در حالی است که ممکن است آلوده ساختن آب تا حدی نباشد که قایقرانی را غیرممکن سازد، اما گیاهان و موجودات زنده آن ناحیه را تهدید نماید. در واقع، جرایم آبی کیفی باید شامل هر نوع رفتاری (اعم از فعل و ترک فعل) باشد که با تحت تاثیر قرار دادن کیفیت منابع آبی (اعم از سطحی و زیرزمینی) به‌طور مستقیم یا غیرمستقیم، موجب ورود ضرر به اکوسیستم محیط (اعم از زنده و غیرزنده) یا مصرفی که برای آن مقرر گردیده است، شود. این رفتار می‌تواند از سوی هر نوع شخص حقیقی یا حقوقی صورت پذیرد.

بدین ترتیب، برای درک بهتر و مطالعه آسان‌تر موضوع، انواعی از جرایم آبی کیفی را به‌شرحی که در ادامه خواهد آمد، می‌توان برشمرد.

۳.۱.۱.۲. تقسیم‌بندی جرایم آبی کیفی به اعتبار موضوع

به اعتبار موضوع این جرایم که آب‌های سطحی باشد یا آب‌های زیرزمینی، می‌توان آن‌ها را به دو دسته جرایم آبی کیفی سطحی و جرایم آبی کیفی زیرزمینی تقسیم کرد. به‌طور کلی، قوانین حمایتی از منابع آبی باید به‌گونه‌ای تدوین شوند که هم پیشگیری از آلودگی منابع آبی سطحی و هم پیشگیری از منابع آبی زیرزمینی را در بر داشته باشد؛ چرا که هر نوع قانون‌گذاری در حیطه یکی از این منابع و بدون در نظر گرفتن منبع دیگر، ناقص و ابتر خواهد بود. درباره پیوستگی این دو مقوله باید گفت که آلودگی آب‌های سطحی به منابع آب‌های زیرزمینی نیز نشت خواهد کرد و متقابلاً، آلودگی سفره‌های زیرزمینی نیز به آب‌های سطحی راه خواهد یافت. بدین ترتیب، حتی در فرضی که بخواهیم به اشتباه یکی از این منابع را از لحاظ اهمیت بر دیگری ترجیح دهیم نیز نمی‌توانیم تاثیرگذاری این دو منبع را بر یکدیگر انکار نماییم.

جرایم آبی کیفی سطحی، دارای مصادیقی چون آلوده ساختن دریاها، دریاچه‌ها، رودخانه‌ها، تالاب‌ها و هر نوع منبع آب سطحی دیگر است و جرایم آبی کیفی زیرزمینی نیز شامل مصادیقی چون آلوده ساختن آب چشمه‌ها، چاه‌ها، و قنات‌ها است. فایده این تقسیم‌بندی در آن است که کمک می‌کند تا در هنگام

وضع قوانین جامع و کارآمد، هیچ نوعی از این جرایم مورد غفلت واقع نشده و تمامی لایه‌های سیاست جنایی با در نظر داشتن هر دو نوع، تدوین و گسترش یابد.

۲.۱.۲.۳. تقسیم‌بندی جرایم آبی کیفی به اعتبار مرتکب

به طور کلی، آلودگی محیط زیست دارای دو منبع اساسی است: طبیعت و اشخاص. بدین ترتیب، «اشخاص» یکی از منابع آلوده‌کننده محیط زیست و به تبع آن «آب» می‌باشند. منظور از اشخاص، هم اشخاص حقیقی و هم اشخاص حقوقی است و منظور از اشخاص حقوقی نیز هم اشخاص حقوقی در حیطه حقوق عمومی مانند دولت‌ها است و هم اشخاص حقوق خصوصی مانند کارخانجات (ابراهیمی، ۱۳۸۸، ص: ۲۲). بر این اساس، هر نوع جرم‌انگاری که نتواند هر دو گروه مرتکبین فوق‌الذکر را در بر داشته باشد، برای حفاظت از منابع آبی، ناکارآمد و ناقص خواهد بود.

در مجموع می‌توان گفت که جرایم آبی کیفی به اعتبار مرتکب، دو دسته هستند: دسته اول شامل جرایم آبی کیفی حقیقی و دسته دوم شامل جرایم آبی کیفی حقوقی است. هم‌چنین، دسته دوم مزبور، خود به دو دسته جرایم آبی کیفی حقوقی عمومی و جرایم آبی کیفی حقوقی خصوصی، تقسیم می‌شوند. فایده و اهمیت این تقسیم‌بندی از آن جا است که از یک سو، عمده جرایم زیست‌محیطی (به‌ویژه جرایم زیست‌محیطی فرامرزی) توسط دولت‌ها ارتکاب می‌یابند و از سوی دیگر، دولت، خود مسئول نظام جرم‌انگاری است. طبیعی است که در این حالت، دولت رفتارهای ناشایست خود را جرم تلقی نکند؛ زیرا جرم‌انگاری رفتارهای دولت علاوه بر آن که انتقادات بسیاری را متوجه آن می‌کند، رفته‌رفته پایه‌های مشروعیت آن را نیز سست می‌سازد. از این منظر، نظام جرم‌انگاری، ابزاری در دست دولت است که به‌جای تحقق عدالت به تداوم نظام سیاسی کمک می‌کند. از سوی دیگر، بنگاه‌های اقتصادی و شرکت‌های صنعتی قدرتمند نیز مرتکب بسیاری از جرایم زیست‌محیطی (به‌ویژه فرامرزی) می‌شوند؛ اما عمده ضمانت اجرایی در قبال قانون‌شکنی آن‌ها در حوزه آلودگی‌های زیست‌محیطی، ضمانت‌اجراهای مدنی است. این امر نیز بر اساس رویکردهای ابزارگرایانه در نظام جرم‌انگاری توجیه می‌شود. بر این اساس، لابی‌گری گروه‌های قدرت-ثروت موجب می‌شود تا رفتارهای مخرب گروه‌های متنفذ اجتماعی، جرم‌انگاری نشوند. این امر به‌خوبی بازتاب‌تأثیر گروه‌های قدرت و مصداق مناسبات قدرت در فرایند جرم‌انگاری است (دانش‌ناری و زارع‌مهدوی، ۱۳۹۵، ص: ۲۲). به‌همین دلیل است که هر نوع جرم‌انگاری در عرصه هر یک از اجزای محیط زیست باید طوری صورت پذیرد که تمامی مرتکبان را پوشش دهد و در خصوص جرایم آبی کیفی، تمامی انواع این جرایم به اعتبار مرتکب را در بر داشته باشد.

۲.۲.۳. جرایم آبی کمی

این دسته از جرایم آبی، شامل جرایمی است که تاثیر مستقیم بر روی کمیت منابع آبی می گذارند و در واقع جرایم ناشی از استحصال و بهره برداری غیرمجاز از منابع مزبور را در بر می گیرد.

معنی «بهره برداری» واضح است و می توان آن را در معنای لغوی خود به سود بردن، بهره برداشتن، و یا استفاده کردن تعبیر نمود. لغت «استحصال» نیز در این جا در معنای به دست آوردن و دستیابی و به صورت مترادف با «بهره برداری» به کار رفته است. لیکن در بیان مفهوم وصف غیرمجاز در عبارت «استحصال و بهره برداری غیرمجاز» باید گفت که این وصف در مواردی که «کسب اجازه» جهت امری لازم بوده و بدین الزام توجهی نشده باشد، به کار می رود. در مورد بهره برداری غیرمجاز از منابع آبی، علت ریشه ای به کار گرفتن این وصف (غیرمجاز) در مالکیت عمومی و ملی آب نهفته است. در واقع، زمانی که در جهت حفظ و صیانت از منابع آبی، مالکیت خصوصی بر آبها محدود می شود و مالکیت عمومی و ملی آب مورد پذیرش واقع می گردد و مسوولیت حفظ، اجازه، و نظارت بر بهره برداری از آبها به دولت محول می شود، دولت نیز تکلیف خود در حفظ، اجازه، و نظارت بر استفاده از منابع آب را از طریق اجرای نظام مجوزهای دولتی اعمال می کند. به همین دلیل است که در اکثر کشورها طبق قانون، استفاده از آبهای عمومی مستلزم کسب مجوز دولتی است (کاپونترا، ۱۳۹۲: ۲۷۰). در ایران نیز استفاده از منابع آبی تحت نظارت و اجازه دولت صورت می گیرد. این امر مستلزم اخذ «مجوز دولتی» برای بهره برداری از منابع آبی است. در حقیقت، مجوزها برای کنترل افعال و اعمال مجاز و غیرمجاز به کار می روند. فرایند اخذ مجوز، مرز میان فعالیت های مجاز و غیرمجاز در امور اجتماعی و اقتصادی را معین می نماید (مشهدی، ۱۳۹۲: ۳۸). بدین ترتیب در مقوله بهره برداری از منابع آبی، مجوز دولت، موجد حق بهره برداری از این منابع است. به دیگر سخن، این مجوز در ساده ترین مفهوم آن، عبارت است از حق استفاده از یک میزان مشخص از منابع آبی سطحی مانند رودخانه و یا سفره های آب زیرزمینی (Hodgson, 2006: 5)؛ بنابراین، بهره برداری از منابع آبی تا آن جا که با کسب مجوز از «دولت» و در حدود مندرج در مجوز دولتی باشد، «مجاز» و در غیر این صورت، «غیرمجاز» خواهد بود.

بنا بر آن چه گفته شد، جرایم آبی کمی را می توان چنین تعریف کرد: «آن دسته از رفتارهای غیرمجاز که با تحت تاثیر قرار دادن کمیت منابع آبی (اعم از سطحی و زیرزمینی)، باعث ورود ضرر مستقیم یا غیرمستقیم به محیط زیست و اکوسیستم های آبی شده و در قانون برای آن، مجازات تعیین شده باشد. این نوع جرایم توسط اشخاص حقیقی و حقوقی می تواند صورت پذیرد». با توجه به این تعریف، جرایم آبی کمی را نیز مانند جرایم آبی کیفی، می توان از دیدگاه های متفاوت به دسته های کوچک تر تقسیم بندی کرد که مهم ترین آن ها در مباحث بعدی خواهد آمد.

۱.۲.۲.۳. تقسیم‌بندی جرایم آبی کمی به اعتبار موضوع

این جرایم نیز مانند جرایم آبی کیفی، می‌توانند هم نسبت به منابع آب سطحی و هم نسبت به منابع آبی زیرزمینی صورت پذیرد. در این راستا، جرایم آبی کمی را می‌توان به جرایم کمی سطحی و جرایم کمی زیرزمینی تقسیم‌بندی کرد.

از مصادیق جرایم آبی کمی سطحی، می‌توان به انواع بهره‌برداری‌های غیرمجاز از آب رودخانه‌ها، دریاها، دریاچه‌ها و ... اشاره کرد. با توجه به بحران آب موجود و لزوم حفظ منابع آب و اولویت‌بندی صحیح مصارف و تخصیص منابع به مصارف مهم‌تر، بهره‌برداری از منابع آب سطحی باید با مجوز دولت صورت پذیرد و با هرگونه تخلف از این امر، برخورد قانونی صورت گیرد.

از مصادیق جرایم آبی کمی زیرزمینی نیز می‌توان به بهره‌برداری غیرمجاز از چاه‌ها، قنوت، و چشمه‌ها اشاره کرد. در واقع، کمبود منابع آبی سطحی، سبب برداشت بی‌رویه از آب‌های زیرزمینی شده (فرامرزی و دیگران، ۱۳۹۳: ۵۵) و این امر در بسیاری از نقاط جهان، اُفت شدید سطح آب‌های زیرزمینی را به دنبال داشته است. آمار ارایه شده در منابع جهانی، وضع دشوار روند اُفت سالانه آب زیرزمینی را نشان می‌دهد (زارعی بیدکی و خشنود مطلق، ۱۳۹۳: ۱۵). علاوه بر تاثیر منفی برداشت‌های بی‌رویه بر کمیت منابع آب زیرزمینی، همان‌طور که ذکر شد، بهره‌برداری بی‌ضابطه و افراطی از این منابع، باعث ایجاد تغییراتی در سفره‌های آب زیرزمینی می‌شود (چوپانی، ۱۳۹۳: ۶۳) که نهایتاً کاهش کیفیت آب‌های باقی‌مانده را نیز به دنبال خواهد داشت. از این رو، در جرم‌انگاری جرایم آبی کمی باید هم به نوع سطحی و هم به نوع زیرزمینی آن توجه داشت. غفلت از هر یک از این دو نوع از جرایم، باعث نقض در قانون‌گذاری و جرم‌انگاری خواهد شد.

۲.۲.۲.۳. تقسیم‌بندی جرایم آبی کمی به اعتبار مرتکب

همان‌طور که در خصوص جرایم آبی کیفی توضیح داده شد، ارتکاب این جرایم نیز ممکن است توسط اشخاص حقیقی و حقوقی صورت گیرد و اشخاص حقوقی اعم است از اشخاص حقوقی در حیطه حقوق عمومی مانند دولت‌ها و اشخاص حقوقی در محدوده حقوق خصوصی مانند بنگاه‌های اقتصادی و شرکت‌ها. مطالب گفته شده در خصوص احتمال غفلت و نادیده انگاشتن چنین جرایمی از سوی دولت‌ها و یا شرکت‌های ذی‌نفع در جرایم آبی کیفی در جرایم آبی کمی نیز صادق است. از این رو، یکی از مسایل بسیار مهم که باید در تدوین یک سیاست جنایی جامع برای حفاظت از منابع آبی مورد توجه قرار گیرد، آن است که جرایم ارتكابی توسط اشخاص حقوقی به‌صراحت در قوانین کیفری مربوطه پیش‌بینی و مجازات‌های شفاف، حتمی، و بازدارنده برای آن‌ها در نظر گرفته شود. فایده این تقسیم‌بندی در همین

امر است که اهمیت موضوع را به طور برجسته تری یادآوری می نماید و احتمال غفلت از جنبه های مختلف آن را می کاهد.

۴. نتیجه گیری

مطالعه در منابع درسی حقوق کیفری و جرم شناسی دانشجویان تحصیلات تکمیلی رشته حقوق کیفری و جرم شناسی، فرضیه ابتدایی این مقاله را تایید نمود و مشخص گردید که متاسفانه در مطالعات پژوهشی و دانشگاهی کشور، جایگاه شایسته ای برای پرداختن به جرایم مربوط به منابع آب وجود نداشته و هرگز، وضع اصطلاح و مفهوم شناسی و گونه شناسی نیز در این خصوص صورت نگرفته است. هم چنین، از بررسی مطالعات صورت گرفته شده در این پژوهش این نتیجه حاصل شد که نه تنها جرایم آبی بلکه کلیه جرایم زیست محیطی، هیچ جایگاهی در تقسیم بندی جرایم به اعتبار موضوع در مطالعات حقوق کیفری کشور ما ندارند و می بایست، با توجه به اهمیت موضوع در عصر حاضر، دسته جرایم علیه محیط زیست نیز به دسته بندی مرسوم اضافه و جرایم آبی و سایر جرایم ضد محیط زیست در ذیل آن، قرار گرفته و بررسی شوند.

علاوه بر این، ارتباط گسترده موجود بین جرایم آبی با سایر جرایم علیه اشخاص، علیه اموال و مالکیت، و نیز علیه امنیت، مکشوف و مشهود گردید و لزوم ساختن پایه و زیرساختی برای تقسیم بندی، و پیش برد مباحث نظری در حوزه جرایم آبی مشخص شد. امید است که این مقاله، دعوتی باشد برای حقوق دانان و اساتید برجسته کشور تا با گسترش مفهوم سازی نظری صورت گرفته شده در این کار پژوهشی، مباحث نظری را برای گام های عملی و سازنده بعدی، راهبری نمایند.

منابع و مآخذ

۱. فارسی

۱. ابراهیمی، صدیقه (۱۳۸۸)؛ «حمایت کیفری از محیط زیست در برابر واحدهای صنعتی آلاینده»، پایان نامه دوره کارشناسی ارشد، رشته حقوق کیفری و جرم شناسی، دانشگاه قم؛ دانشکده حقوق
۲. اردبیلی، محمدعلی، (۱۳۸۶)، حقوق جزای عمومی، ج ۱، چ ۱۷، تهران: انتشارات میزان
۳. اسلامی، علیرضا، (۱۳۸۵)؛ «امنیت در قرآن»، فصلنامه علوم سیاسی، ش ۳۳، دوره بهار
۴. افتخار جهرمی، گودرز (۱۳۷۸)؛ «اصل قانونی بودن جرایم و مجازات ها و تحولات آن»، فصلنامه تحقیقات حقوقی، ش ۲۶ و ۲۵، دوره بهار و تابستان
۵. برهان (محمد حسین بن خلف تبریزی متخلص به برهان)، (۱۳۸۰)؛ فرهنگ فارسی برهان قاطع، چ ۱، تهران: انتشارات نیما

۶. تربتی، اعظم، (۱۳۸۲): «مدیریت کیفیت آب در دریاچه ها و رودخانه ها»، ماهنامه کتاب ماه علوم و فنون، ش ۶۹ و ۷۰، دی و بهمن ماه
۷. توخچی، عبدالعلی، (۱۳۸۰): «لزوم تفکیک مجازات های بازدارنده و تعزیری»، ماهنامه دادرسی، ش ۲۹، آذر و دی ماه
۸. جوزدانی، زهره، (۱۳۷۵): «جمعیت و منابع آب»، نشریه اقتصاد کشاورزی و توسعه، ش ۱۵
۹. چوپانی، سعید و دیگران، (۱۳۹۳): «بررسی تغییرات کمی سفره آب زیرزمینی متأثر از طرح پخش سیلاب سرچاهان با استفاده از مدل ریاضی»، دو فصلنامه مدیریت آب در مناطق خشک، ج ۱، ش ۱، دوره بهار و تابستان
۱۰. حبیب زاده، محمدجعفر و مؤمنی، مهدی، (۱۳۸۹): «جرم تبانی علیه امنیت کشور در حقوق ایران»، مندرج در کتاب اندیشه های حقوقی ۱: مجموعه مقالات حقوق کیفری اختصاصی دکتر محمدجعفر حبیب زاده، ج ۱، چ ۱، تهران: انتشارات نگاه بینه
۱۱. حبیب، سلمان (۱۳۷۷): فرهنگ معاصر فارسی-انگلیسی کوچک، چ ۲، تهران: انتشارات فرهنگ معاصر
۱۲. خلیلی، رضا، (۱۳۸۳): «مطالعات پایه: تحول تاریخی-گفتمانی مفهوم امنیت»، فصلنامه مطالعات راهبردی، ش ۲۳، دوره بهار
۱۳. خلیلی، رضا، (۱۳۸۴): «امنیت، سیاست و استراتژی: تقارن تحول تاریخی-گفتمانی»، فصلنامه مطالعات راهبردی، ش ۳۰، دوره زمستان
۱۴. خلیلی، رضا، (۱۳۸۷): «امنیت و آزادی: در جستجوی نگرشی معطوف به توسعه پایدار»، فصلنامه مطالعات راهبردی، ش ۴۱، دوره پاییز
۱۵. خوش الحان، نرگس و سپهری، روح اله، (۱۳۹۶): «آثار درجه بندی تعزیرات در فرآیند دادرسی کیفری»، فصلنامه مطالعات علوم اجتماعی، دوره ۳، ش ۳، دوره پاییز
۱۶. دانش ناری، قادر؛ زارع مهدوی، حمیدرضا (۱۳۹۵)، «امنیت بین المللی و جرایم زیست محیطی»، تهران: انتشارات میزان
۱۷. دهخدا، علی اکبر (۱۳۷۷): لغت نامه دهخدا، ج ۱، چ ۲، تهران: انتشارات دانشگاه تهران
۱۸. رضایی، والی و دیانتی، معصومه (۱۳۹۴): «نگاهی رده شناختی به مقوله صفت در زبان فارسی»، فصلنامه زبان و ادبیات فارسی، سال هفتم، ش ۲۳، دوره تابستان
۱۹. زارع بیدکی، رفعت و خشنود مطلق، سجاد (۱۳۹۳): «تاثیر بهره برداری مازاد بر منابع آب زیرزمینی دشت شهرکرد»، دو فصلنامه مدیریت آب در مناطق خشک، ج ۱، ش ۱، دوره بهار و تابستان
۲۰. شجری، شاهرخ، (۱۳۹۲): «نظریات منابع طبیعی مشترک: تراژدی منابع آب در ایران»، فصلنامه گفت و گوی آب، سال اول، ش ۲، دوره بهار
۲۱. صادقی، محمدهادی، (۱۳۸۶): حقوق جزای اختصاصی: جرایم علیه اشخاص (صدمات جسمانی)، چ ۱۱، تهران: انتشارات میزان
۲۲. صفاری نیا، مهرزاد، (۱۳۹۴): حق بر آب آشامیدنی سالم در حقوق بین الملل بشر، چ ۱، تهران: انتشارات مجد

۲۳. صفری، محبوبه (۱۳۹۵): «حقوق محیط زیست و حمایت های کیفی آن در حقوق ایران»، پایان نامه دوره کارشناسی ارشد، رشته حقوق کیفری و جرم شناسی، صفا دشت: دانشکده علوم انسانی، گروه حقوق، دانشگاه آزاد اسلامی، واحد صفادشت، دانشکده علوم انسانی
۲۴. طباطبایی قمشه، مریم، (۱۳۹۲): «عدالت ترمیمی در نظام قضایی اسلام»، مندرج در کتاب بازخوانی نظام قضایی جمهوری اسلامی ایران (مجموعه مقالات)، تالیف جمعی از نویسندگان و به کوشش دکتر عباس کدخدایی، چ ۲، تهران: انتشارات دانشگاه امام صادق
۲۵. طباطبائی، علاءالدین (۱۳۸۹): «فرآیندهای واژه سازی زبان فارسی و استقلال صرف و نحو»، مجله پژوهش های زبان فارسی، سال دوم، ش ۲، دوره پاییز و زمستان
۲۶. عباس تاش، محسن، (۱۳۹۰): سیاست جنایی ایران در قلمرو منابع آب، پایان نامه مقطع کارشناسی ارشد، رشته حقوق کیفری و جرم شناسی دانشگاه شیراز، واحد بین الملل
۲۷. عسگری، محمود، (۱۳۸۱): «نسبت نوین بین منابع آبی-امنیت ملی»، فصلنامه مطالعات راهبردی، ش ۱۶، تابستان
۲۸. عمید، حسن (۱۳۶۰): فرهنگ عمید، ج ۱، چ ۳، تهران: انتشارات امیرکبیر
۲۹. فرامرزی، مرزبان و دیگران (۱۳۹۳): «اثر تغییرات کاربری اراضی روی اُفت تراز آب زیرزمینی: مطالعه موردی دشت دهلران استان ایلام»، دو فصلنامه مدیریت آب در مناطق خشک، ج ۱، ش ۲، دوره پاییز و زمستان
۳۰. فراهانی فرد، سعید، (۱۳۹۲): «مالکیت و بهره برداری از آب از دیدگاه فقیهان: مباحثات، مشترکات و انفال»، فصلنامه گفت و گوی آب، سال اول، ش ۲، دوره بهار
۳۱. فرزین قلعه جوین، مهرانگیز، (۱۳۸۰): «تبیین جایگاه جرم و مجرم در نصوص اسلامی»، فصلنامه فقه و حقوق خانواده، ش ۲۴
۳۲. قاسمی، ناصر، (۱۳۹۱): حقوق کیفری محیط زیست، چ ۱، تهران: انتشارات خرسندی
۳۳. قاسمیان، سلیمان، (۱۳۹۱): «بررسی مخاطرات جهان در دهه آینده: امنیت آب، غذا و انرژی»، ماهنامه اقتصاد انرژی، ش ۱۵۰ و ۱۴۹
۳۴. کاپونترا، دانتِه آگوستو، (۱۳۹۲): اصول حقوق و مدیریت آب، ترجمه و تحقیق محسن عبدالهی و اصلی عباسی، چ ۱، تهران: انتشارات شهر دانش
۳۵. کاظمی، سهراب، (۱۳۸۹): «قلمرو مجازات تعزیری در فقه اسلامی»، فصلنامه فروغ وحدت، سال ۶ ش ۲۲، زمستان
۳۶. کردوانی، پرویز، (۱۳۷۵): اکوسیستم های طبیعی-عمومی، ج ۱، چ ۱، تهران: انتشارات قومس
۳۷. محبی، جلیل و ریاضت، زینب، (۱۳۹۵): «مبانی و مدل کیفرگذاری تعزیری: مطالعه موردی جرایم علیه امنیت»، فصلنامه آفاق امنیت، ش ۳۳، دوره زمستان
۳۸. محمدی، حمید، (۱۳۸۵-۱۳۸۶): «بررسی ماهیت مجازات تعزیری و بازدارنده؛ اشتراک یا افتراق؟»، فصلنامه عدالت آراء، ش ۵ و ۶
۳۹. مشهدی، علی، (۱۳۹۲): درآمدی بر حقوق مجوزهای دولتی، چ ۱، تهران: انتشارات خرسندی
۴۰. معین، محمد (۱۳۵۲): فرهنگ فارسی، چ ۲، تهران: انتشارات امیر کبیر

۴۱. میرمحمد صادقی، حسین، (۱۳۹۴)؛ حقوق کیفری اختصاصی: جرایم علیه اموال و مالکیت، چ ۴۴، تهران: انتشارات میزان
۴۲. میلانی، علیرضا و خلیلی سامانی، لیلا، (۱۳۹۴)؛ «اصل قانونی بودن جرایم و مجازات‌ها»، فصلنامه مطالعات علوم اجتماعی، دوره اول، ش ۱، زمستان
۴۳. میلانی، علیرضا، (۱۳۸۷)؛ «اصل قانونی بودن جرایم و مجازات‌ها در بستر تاریخ»، مجله حقوقی دادگستری، ش ۶۲و۶۳، دوره بهار و تابستان،
۴۴. نجفی ابرندآبادی، علیحسین (۱۳۹۰)، دانشنامه جرم شناسی، چ ۲، تهران: انتشارات گنج دانش
۴۵. نوروزی، سوسن و دیگران، (۱۳۸۷)؛ «بررسی اثرات زیست محیطی عناصر مس، کروم، کادمیوم و نیکول در آب و خاک جنوب غربی شهرستان مبارکه»، فصلنامه انسان و محیط زیست، دوره جدید، ش ۶ (پیاپی)، بهار

۲. لاتین

46. Felbab-Brown Vanda, (2017); Water Theft and Water Smuggling: Growing Problem or Tempest in a Teapot, Foreign Policy at Brookings
47. Hodgson, Stephen, (2006); Modern Water Rights; Theory and Practice, Rome, Food and Agriculture Organization of the United Nations (FAO)
48. International Glossary of Hydrology (2012), World Meteorological Organization and UNESCO
49. Kim, Kyungmee, Swain, Ashok (2017); "Crime, Corruption, Terrorism and Beyond: A Typology of Water Crime«" the Human Face of Water Security, Springer International Publishing
50. Longman (1388); Longman Basic Dictionary of American English, Tehran: Nahale Khojasteh Publishing